

Проф. др ЈОВАН ЧАЂЕНОВИЋ

ЗОГОВИЋЕВА КРИТИКА ДУШАНА БАРАНИНА

Зоговићев чланак "Клеветник хероја са Сутјеске" (Борба, 29. IV 1945) ријетко је жесток, чак бруталан напад на једнога писца, на његову личност, морални интегритет, прошлост, књижевни дар, родољубље! То није само критика, негирање, омаловажавање - него показивање прстом на човјека - на његов живот и рад у рату, прије рата и након ослобођења.¹

У предратном и послеријатном времену Зоговић је написао више оштрих, негативних, чак дисквалитаторских критика, осврта, памфлета против разних личности, писаца и дјела; његова књига *На ђојришију* (Београд, 1947) пуна је таквих текстова, али ниједна његова критика није се са толико оштрине, бијеса обрушила на једнога писца и на све што је до тада написао, ниједна друга није тежила тоталном негирању, потирању личности и дјела.²

---

¹ Душан Баранин (1903-1978) и Радован Зоговић (1907-1986) припадају истој генерацији, Баранин је старији четири године, Зоговић је осам година дуже живио. Обојица су планинци из ратничких крајева, први са Дурмитора, други испод Чакора. Баранин је био поносан на своје хајдучке претке, и Зоговићеви су били љути крајишници. Ове заједничке или сродне појединости могле су да приближе ова два писца, али нијесу, разлике су биле далеко веће.

Баранин је по националности Србин, уз то припадник земљорадничке странке, Зоговић радикални Црногорац, стари члан КПЈ и истакнути револуционар. Баранин је био просвјетни радник и мало познати писац, док је Зоговић био истакнути публициста и пјесник.

² За оштрину Зоговићевих критика постоји више узрока, односно објашњења: његова природа, темперамент, политичка схватања и функције. Историчар књижевности тога периода Милош И. Бандић говори о Зоговићевој склоности према

По Зоговићевим ријечима, Баранин је: "полуписмен, примитиван и декадентан, с перверзном натуралистичко-формалистичком пристрасношћу према грубим и наказним стварима и изразима".

А то је била прва половина четрдесет и пете године када је са мање идеолошке "ватре и паљбе" критиковани писац могао да буде и судски гоњен! О атмосфери у Београду 1944. и 1945. године Р. Поповић у књизи *Писци у служби народа* (Политика, 1991) пише: "Било је то нимало лако време - глава је летела за најмању доставу: саслушања, судови, бојкот..." И даље: "На најбезначајнију доставу, на анонимну пријаву, писци су били изложени јавној осуди..." Тих година у Београду заседао је једном недељно Суд за суђење злочина и престапа против српске националне части. Суђено је нпр. Пандуровићу због објављивања дјела за вријеме окупације.

У споменутом чланку Зоговић даје "изврнуту" биографију Д. Баранина, гради пишчев негативни портрет почев од предратног времена када је овај учитељ "писао некакве стихове, приповијетке и 'одломке из романа', али је све то било незанимљиво и безначајно и као позитивна и као негативна појава".³ Дакле, ријеч је о учитељу, да не би читалац помислио да је Баранин професор, правник, љекар или бар пропали студент који би могао да пише и објављује стихове и прозу. Не само стихове, "учитељ" је писао приповијетке и "одломке из романа"! Наравно, он није могао да пише цјеловите романе, него је замајавао читаоце "одломцима" лажно се представљајући као романсијер!

Поред тога, Зоговић додаје да се Баранин пред сам рат "појавио као сауредник једног часописа ('Бразда') чија је линија била веома сродна четничкофашистичкој линији Српског културног клуба." Из реченога произлази да је Баранин био занимљивији као сауредник него као писац!

Дакле, часопис "Бразда", по Зоговићевом суду, није био четничкофашистички него је његова линија, тј. уређивачка политика била сродна политици једне друге културне установе! (Писцу критичког текста није било довољно "убојит" израз "четничка линија" него је додао

оштрини и критикама. "Бивао је исувише одсечан, ауторитаран и преоштар у својим оценама и захтевима". Његов чланак о Баранину Бандић назива памфлетом, примјером "строгости и сардоничне речитости".

По ријечима Р. Пековића, на Зоговићеву оштрину утицао је "велики агитпроп у Мадери који је био готово искључиво горштачког састава." Тај форум Ж. Стојковић је назвао "центром ијекавизоване идеологије" / Р. Пековић, *Ни рај ни мир*. Панорама књижевних полемика 1945-1965, Београд, 1986, 17/

³ Из Зоговићевог чланка стиче се утисак да се ради о комично слабом писцу, без дара и изгледа на успјех у књижевном раду. Из његове рушилачке критике избија мисао да је ријеч о маргиналној, епизодној појави у књижевности. Међутим, након неколико година Баранин израста у респектованог писца који је створио импозантно дјело и бројну публику.

"четничкофашистичка" као да читалац може да помисли да Зоговић допушта могућност постојања "четничкоантифашистичке или "четничкодемократске" оријентације!)

То што је о Бараниновом раду у предратном времену речено била је основа, објашњење за његову послеријатну дјелатност. То је била илустрација пишчеве генезе као негативне личности у ратном и поратном времену, а то се не може успјешно извести ако се не укаже на његове предратне коријене. Јер, по ондашњим напредним схватањима, сва наша ратна и поратна зла и деформације воде поријекло из бившега друштва и државе.

У праћењу Баранинова живота, рада и кретања, након пропасти бивше Југославије, Зоговић означава главне "станице" на његовом путу: прва је Равна гора ("ходочастио на Равну гору"), друга Дурмитор гдје се за вријеме партизанске власти "држао по страни" док су дошли четници којима се придружио и "почео да ради у њиховом штабу, да се храни на италијанско-четничком казану и да држи зборове". Дакле, мало је било рећи да је радио у штабу, него је додата његова исхрана, а са њом повезано држање говора у којима се захваљуивао Ђуришићу што је ослободио Дурмитор од партизана!

Пратећи даље Баранинов живот и рад, Зоговић пише да је из личних и каријеристичких разлога почео да напушта четнике и, "наметљив и промућуран" какав је био, постао је "присталица НОБа". У вријеме битке на Сутјесци крио се на Дурмитору "у некој јами поред своје куће" док је дошло ослобођење.

Трећа станица на Бараниновом путу био је Београд одакле је "поново почео да пише и да штампа приповијетке и одломке из романа", и то о Нобу и самој Сутјесци ("Село", бр. 3, 15. IV 1945).

И овдје се Зоговић приказује као изврстан приповједач хумориста. Читалац носи у уху његову ранију интерпретацију Баранинових покушаја да пише приповијетке и "одломке из романа". Сада он, у ствари сипа "у старе мјехове ново вино", пише о Сутјесци у фамозним "одломцима из романа", у новим околностима, што је својеврсно светогрђе!

Зоговић у чланку сугерише став о томе ко има право да пише о Нобу и Сутјесци. Баранин сигурно нема јер је он "више пута и више-струко, и као грађанин и као писац, изневјерио народ, његову борбу и његове јунаке, приступио је Сутјесци да би је изневјерио"!

Борба пушком је приближног значаја борби пером. Ко не испуњава први услов не може ни други. Зоговић то наглашава на Бараниновом примјеру, који је "човјек без здравих и стваралачких моралних и литерарних мјерила, без савјести борца и књижевника, он је Сутјесци приступио безочно и злонамјерно...Он је оскрнавио епопеју Сутјеске"! Дао је поетизацију капитуланства и пораза, испољио је свој мизерни

страх од смрти, свој животињски нагон за животом приписао је рањенику са Сутјеске...⁴

Након ових громогласних ријечи поставља се питање што је Баранин тако страшно написао о Сутјесци, шта је недостојно приписао рањеном партизану, како је оклеветао партизанску војску и осрамотио битку?

Иако у своме памфлету Зоговић наводи опширне цитате из Баранинове прозе, цјелина тога текста, и важне појединости, остале су непознате читаоцима, критичар их је "прескочио"!

У одломку Баранин прати кретање рањеника Станка Митровића са Дурмитора, који је остао на Сутјесци, али вјерује да ће га саборци тражити. "Знао је да ће се они вратити и да ће им бити мило ако га нађу". То је оптимистичка мисао, нада у будућност, вјера у своје другове и саборце.

Друга мисао која га одржава и кријепи је жеља за животом у слободи, нада да ће преживјети и уживати у љепотама живљења. Ноћу се креће опрезно, пипаво, хоће да изађе из тога пакла, застајкује, одмара се, посматра небо и околину и примјећује: "у даљини је дивље режала звијер рата". Овај ток мисли који писац шире развија, садржи реченицу у којој борац напада рат, а не спомиње Њемце и њихове савезнике. Излаже мисао која је разбијеснила Зоговића. Борац мисли да "кад би сви људи прошли кроз ову капију сазнања, нестало би свега што их дијели и гура једне на друге. Истопила би се сва та мржња..."

Ово јесте наивна идеја, претпоставка, али се не може оспорити њена хуманост, утопија, заблуда једног обичног човјека који мисли да ратови настају из незнања о њиховим суровостима и жртвама! Рањеник не размишља у нормалним условима, то је човјек исцрпљен, престрашен, на крају снага. И сам писац каже да се рањенику мисли мотају по глави као сабласна привиђења.

Писац говори о општој дунгли, кланици и лудници на Сутјесци, о злочинима и звјерствима, што подразумијева страдање обију страна - агресора и његових жртава. Из те позиције борац говори о љепотама живота, младости, слободе и о страхотама умирања и распадања.

На непријатеље борац не гледа као на јединствен појам, недјелив корпус, у своје размишљање уноси израз "богови рата" ("гавранска ескадрила засићена гозбом богова рата"), а то су они који изазивају, планирају, проузрокују ратове, организују кланице чије су жртве обије стране - нападачи и нападнути, агресори и жртве.

⁴ За Баранина Зоговић је рекао да је Сутјесци пришао злонамјерно, безочно и сл. Питање је да ли може писац, и да хоће, да оскрнави велики историјски догађај, битку или личност. Јер, ко пише о другоме првенствено говори о себи!

Крећући се кроз шуму, рањеник у току ноћи угледа групу Њемаца који "засићени криминалом дана пуне своје луле, замишљено зуре у уздрхтала сазвјежђа и преносе се топло у далеки завичај код својих жена и дјеце. Колико среће, добра и љепоте желе они својима. А колико зла, насиља, неправде и покоља су начинили овдје данас другима."

Ово је основно мјесто у тексту које Зоговић у критици није навео, које је пренебрегао да би се одржала његова теза како рањеник изједначава у злочину убице и жртве, кољаче и поклане, злочинце и мирне људе.

И још има једно мјесто сличнога карактера. Дјевојка која се ноћу прикрала из села до збјега у пећини доноси трагичне вијести сакривеним сељацима: "Много је људи, жена и дјеце побијено и поклано, а остало некуд оћерали. Сигурно ће и њих побити". Она прича да Њемци пале куће, да сатиру све живо, а за њима иду усташе и Талијани који су још гори!

Дакле, на конкретном плану, у бици на Сутјесци, рањеник и народ, јасно кажу какав је карактер, природа и учинак њемачке солдатеске. Борац је третира као злочиначку војску. Али он покушава да на општељудском, историјском плану посматра и негира рат као људско, друштвеноисторијско зло.

Сличних примјера осуђивања, проклињања рата било је у нашој књижевности и раније и касније, прије и после Баранинове прозе о Сутјесци. У познатом Ђуровићевом роману *Дукљанска земља* (1939), за вријеме аустроугарске окупације Црне Горе, главни јунак размишља о рату и каже:

"Рат је помахнитали курјак. Крв му је у очима, све што види крваво је" ... "Рат од човека прави звер, крваву, интелигентну звер" ... "Рат сиротињу пршти. Тако је било и старог земана" ... "Рат је увек казна... он је увек једнак".

Дакле Горчин Кнежић не спомиње Аустријанце - српске непријатеље и окупаторе, али их има у виду када говори о рату уопштено. И његове ријечи нико није окарактерисао као клеветање хероја са Гласинца и Мојковца!

У Ђиласовом роману *Црна Гора* (1958), у поглављу *Бишка* које се односи на битку на Мојковца, један лик се пита: Шта хоће та Аустрија? И одговара да је "једно политика Аустрије, њеног двора, официрских и новчаних врхова", а друго народ. И наставља: "Али шта тражи њен народ - културан, цивилизован, богат, одавно без неписмених, без болештина? Шта хоће ти војници, ту на брду, ти доктори, професори, радници и сељаци који су то само по имену, а обрађују све машином и живе у чистоћи и удобности? Шта траже у овим пустим брдима и сњеговима? Од ових сељака који су још сточари..."

Дакле, Ђиласов јунак, ратник са Мојковца, одваја државу од народа, као Баранин "богове рата" од војске која напада и гине! У тој војсци је било Југословена!

Према томе, у Бараниновом тексту нијесу сакривени њемачки злочини, нити су изједначени крвници и жртве, они су опширно наведени. И да је рањени партизан изразио "издајничке" мисли, Зоговић прави грешку када изједначава мисли и ријечи књижевног јунака су ауторовим. Такође гријеша када захтијева да се писац видно дистанцира од свога јунака да би читалац тачно знао чије је што у дјелу!

Зоговић такође гријеша у третирању страха за живот рањеног борца. Да ли је "мизерни страх од смрти" "животињски нагон за животом", како тврди критичар? У науци страх се сматра "нормалном реакцијом на ситуације које заиста прете организму..." Као природно дат, страх је инстинктивна реакција. Поред тога, постоји огромна литература, документарна, књижевна и научна која говори да су највећи јунаци, хероји у ратовима, ликови у пјесмама, осјећали страх од смрти, али су то осјећање савлађивали рационалним односом према узвишеним циљевима за које су се борили и жртвовали. Дакле, страх од смрти је дубоко људска, а не само животињска особина. И нема смисла приписивати је једном писцу.

У Бараниновом тексту рањеник није оклеветан, он није изневјерио ниједу идеју своје војске и покрета. Осудио је Њемце на Сутјесци као зликовце, али узрочнике види у "боговима рата", што је врло прихватљива мисао, осуђује рат као историјску појаву.

Према томе, Зоговићева критика Баранинове прозе о Сутјесци је неправедна, необјективна, заснована на искривљеној интерпретацији значења текста и представља политичко насиље над писцем.

Могући узроци критичарева срџбе, или један од њих, јесте чињеница што се, по Зоговићевом мишљењу, недостојан човјек и писац усудио да пише о Нобу, о револуцији. Зоговић овоме писцу не би прихватио ни апологију Сутјеске, а камоли њено "скрнављење"!⁵ Суровим квалификацијама човјека и писца хтио је да га ућутка и удаљи из књижевности за сва времена.

Али Баранин није био "лак писац", како би рекао Момо Капор, али у другом смислу и значењу, који би се последице тешких "батина"

⁵ Мало је познато да је Баранин писао о Зоговићу, о његовом књижевном раду, али знатно раније и друкчије него што је Зоговић о њему писао. У чланку "Црна Гра у савременом књижевном стварању" (*Књижевник*, Загреб, 1939, 3, 123) Баранин истиче Зоговића као једног од двојице "снажних носилаца социјалне поезије", они су представљени као "борбени пјесници малог, раскрвављеног човјека са Балкана". За њега, даље, каже да, поред поезије, "његује са успјехом књижевну прозу, а нарочито успијева да се солидно изражава као полемичар и непристрани критичар"!

повукао у себе и ућутао, бацио перо и одао се неком другом мирнијем послу. Ова критика га је морала уздрмати - о њој није никад касније говорио - она је промијенила његов живот, његову оријентацију у књижевности. Могло би се рећи да је Зоговић отјерао Баранина из савремене књижевне тематике, за коју није био без афинитета, па се повукао у дубљу прошлост, у историју, у устаничка и даљња времена.

Након овога ексцеса уписао се на студиј историје за коју је одраније показивао велико интересовање. Касније је много говорио о својој породичној упућености у историју српскога народа. У међувремену је истраживао историјске теме и прикупљао грађу у разним архивама и библиотекама, нашим и страним: Београд, Нови Сад, Панчево, Цетиње, Беч, Будимпешта, Париз, Цариград.

Тематско подручје које је одабрао и вријеме у коме је радио погодовало је за књижевни рад. Далека историјска прошлост сматрана је мање важним подручјем друштвеног ангажовања, па та област, односно та књижевност, није била у средишту пажње званичне идеологије и критике као књижевност Ноба.

Међутим, Зоговић је убрзо доживио пад, удаљен је из политичког живота, па су и за њега "наступили тешки дани усамљености... умукао је као да је био зазидан у ћутање... окреће се себи". И он бјежи у прошлост, тражи "коријене у историји за оно што се збива данас." И он "преврће по прошлости и старим записима да тамо тражи своје хероје, да буде са њима..." каже Василије Калезић. И Зоговић је тако допро до Милоша Обреновића о коме је Баранин написао историјски роман.

На широком историјском простору Баранин је нашао мноштво тема, изузетних догађаја, знаменитих ликова и огромну грађу за оживљавање давнашњих времена и људи. Заронио је у српске устанке, у Карађорђево и Милошево доба, у живот народа који је страдао од Турака. Резултат тога рада је прва монографија о Проти Матеји (1953).

Баранин је написао више од 25 књига - романа, приповиједака. Његова Сабрана дјела у 10 књига објављена су 1965. године у тиражу од 10.000 примјерака. Сабрана дјела су објављена поново 1968. затим 1969. године у 12 књига, такође у огромним тиражима.

За овога писца је речено да је створио бројну, масовну читалачку публику која је, без обзира на уздржаност критике, прихватила његове историјске романе.

На свој напад на Баранина Зоговић се осврнуо након двадесет и седам година у књизи *Књижевна суданија* (1974) у којој се брани од разних напада млађих писаца, али он сада помјера и проширује објекат своје критике из 1945. године. Тада је Баранин био "клеветник хероја са Сутјеске", а сада критичар каже да је циљ његове критике био да "девалвира јасновидство Душана Баранина који је сав други свјетски

рат, све снаге које су у њему учествовале, показао као „лудницу џунгле“, гдје се звјерови у луђачким мукама међусобно прождиру и кољу”.⁶ Ипак, Зоговић није „девалвирао јасновидство“, само је проширио оптужницу, па је Баранин у новом тумачењу старог прекршаја постао клеветник читавог Другог свјетског рата и свих снага. То је бесмислица! Критичар дакле, ни послѣ три деценије није могао да изврши макар малу корекцију грубог напада на писца који је књижевним дјелима за то вријеме оспорио Зоговићеву тврдњу да је безначајан писац!

Зоговић је са великим потцјењивањем, чак презерењем писао о Баранину 1945, а доживио је да, након двије деценије, израсте у највећег писца историјских романа у новијој српској књижевности о коме је Андрић, са уважавањем, рекао да је „први међу нама... сам самцит, упркос свему... својим делом... изборио статус писца професионалца“.

Један од Баранинових романа, *Велики ѓосподар*, о кнезу Милошу, објављен је 1994. године у едицији „Роман о Црној Гори“, као репрезентативно дјело.

Jovan Čadenović

ZOGOVIĆ'S REVIEW OF DUŠAN BARANIN'S PROSE

Résumé

An article written by Radovan Zogović titled *Slanderer of the Sutjeska Hero* (published by Borba, 1945), is aimed at criticising the personality of Dušan Baranin and his prose work regarding the battle of Sutjekska (*The Village*, 1945). It represents an unjustifiable and severe criticism of a man and his work.

Touched upon in this Jovan Čadenović's paper are the contents of these works, as well as relationship between two writers and their destinies years later.

⁶ У разговору са Драганом Ускоковићем за титоградску „Побједу“ (26. I 1985) Зоговић изјављује: „Не може се, дакле, одржати ни мишљење да је Његош српски писац. У Срба вољен готово онако као у Црногораца. М. Крлежа је, бар између два рата, био врло вољен и у Срба као у Хрвата, па зашто онда Срби и њега не прогласе својим онако како је њихов Змај, Ђура Јакшић и Војислав Илић? Или је ту одлучујуће то што је Његош био вјероисповијести православне?“

Само заслијепљен слѣдбеник, припадник једне идеологије могао је овако да резонује и да закључује!